

Mateusz Bużowicz
(Uniwersytet Wrocławski)

EWOLUCJA PRAWA WŁASNOŚCI W POLSCE LUDOWEJ W LATACH 1944–1956

ABSTRACT

THE EVOLUTION OF PROPERTY RIGHTS IN THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC DURING THE YEARS 1944–1956

The article presents the process of the evolution of property rights in the Polish People's Republic during the years 1944–1956. It commences by laying out various stages of property rights evolution during the initial period of the Polish People's Republic and, subsequently, recounts the attitude of contemporary authorities towards property rights – starting in 1944, when the communist government began the process of consolidating the communist system and property rights were perceived in abstract terms. In the following part of the article, the relationship between the constitution of the Polish People's Republic and property rights is analyzed, and the author argues that, in fact, the constitution marks the first time property rights were divided into three categories, namely: public, individual, and personal. The article concludes by emphasizing the breakthrough role of year 1956 in shaping the attitude of the communist authorities toward property rights.

KEYWORDS: ownership, Polish People's Republic, PKWN's decree
SŁOWA KLUCZOWE: prawo własności, Polska Ludowa, dekret PKWN

Po zakończeniu II wojny, stosunki własnościowe w Polsce uległy zmianie, zarówno na skutek konfiskaty mienia przez niemieckiego okupanta, zniszczeń wojennych jak również przesiedleń obywateli polskich z Kresów Wschodnich na *Ziemie Odzyskane*. Zanim jeszcze działania wojenne na terenie Polski się zakończyły, polscy komuniści – przy wydatnej

pomocy ZSRR – stopniowo przejmowali i umacniali swoją pozycję na ziemiach polskich. Kierownictwo partii komunistycznej dostosowywało swoje własne działania do bieżących potrzeb politycznych i gospodarczych. W pierwszym możliwym momencie zainicjowało przekształcenia własnościowe (wrzesień 1944-reforma rolna), by potem prowadzić je selektywnie, ale zawsze skutecznie (styczeń 1946-nacjonalizacji przemysłu). Powoływało różne tytuły prawne, w razie potrzeby nie respektując formalnych ograniczeń¹. W konsekwencji, o sytuacji własności rozstrzygały nie tylko przepisy, lecz również arbitralna ingerencja organów państwa w funkcjonowaniu niektórych obszarów społeczno-gospodarczych. Tego typu działania zdecydowanie silniej zdefiniowały byt prawa własności, zarówno prywatnej jak i państwowej².

Mając powyższe na uwadze, podjąłem się w sposób klarowny, przedstawić proces kształtowania się koncepcji prawa własności w początkach demokracji ludowej w Polsce, aż do końca okresu stalinowskiego w PRL, tj. do roku 1956 r.³ Wybór tego okresu w historii nowożytnej Polski wydaje się nader interesujący i warty zbadania, by móc odpowiedzieć na pytanie jakie cele i idee przyświecały polskim komunistom i cywilistom, którzy wpływali na prawo cywilne w powojennej Polsce, w tym na instytucję prawa własności⁴.

---

1 Szerzej A. Machnikowska, *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981*, Gdańsk 2001, s. 69–70.

2 *Ibidem*, s. 285.

3 W kręgu historyków dominuje spór, jak należy datować okresu stalinizmu w Polsce. Ja skłaniam się do poglądu wyrażonego przez Jerzego Eislera, który stwierdził: „[...] określenie „stalinizm” w przypadku Polski może i powinno być łączone z latami 1944–1956 r. Wyodrębnianie z tego okresu lat 1948–1955 ma zwykle podtekst polityczny i niejednokrotnie służy utrwalaniu mitu niemal demokratycznych początków „władzy ludowej” z lat 1944–1947. Wtedy – słyszymy – funkcjonował system wielopartyjny, dość szeroki zakres swobody wypowiedzi, istniała jeszcze gospodarka trójsektorowa (sektory: państwowy, spółdzielczy i prywatny), nie podejmowano kolektywizacji rolnictwa i nie atakowano otwarcie Kościoła katolickiego” (za: J. Eisler, *Siedmiu uspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy PZPR*, Warszawa 2014, s. 76).

4 W ujęciu Konstytucji [mowa tu o obowiązującej wówczas Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r. – przyp. M.B.] własność obejmuje wszelkie prawa majątkowe, bez względu na ich podmiot, przedmiot i zakres ochrony; nie tylko prawa cywilne, ale także prawa innej natury. Własność w tym znaczeniu jest więc synonimem mienia. Dlatego Konstytucja używa tych dwu terminów w tym samym znaczeniu. Natomiast własność w znaczeniu prawa cywilnego oznacza tylko jedno prawo podmiotowe. Z tego względu kodeks cywilny przyjmuje różną terminologię

Przypomnieć należy na wstępie iż na samą treść pojmowania prawa własności na ziemiach polskich wpłynęły dziewiętnastowieczne kodyfikacje prawa cywilnego, takie jak kodeks Napoleona z 1804 oraz kodeks cywilny austriacki z 1811 roku. Według art. 544 kodeksu Napoleona „własność” jest to prawo korzystania z rzeczy i rozporządzania nimi w sposób najbezwzględniejszy, byle nie czyniono z nich użytku przez ustawy lub urządzenia zabronionego”. A więc istota własności polega na uprawnieniach, które jedynie mogą być ograniczone oraz na pewnej pozytywnej treści. Takie samo stanowisko zajmuje kod. cyw. austr., który w § 354 stanowi:

Własność, pojęta jako prawo, jest uprawnieniem do rozporządzania substancją i pożytkami rzeczy według upodobania i do wyłączenia od tego każdego innego⁵.

W § 362 stwierdza jeszcze dobitniej ową dowolność właściciela:

na mocy prawa swobodnego rozporządzenia swoją własnością, może właściciel zupełny w zasadzie używać swej rzeczy według upodobania, lub jej nie używać, może ją zniszczyć, przenieść ją w całości lub częściowo na drugich lub zrzec się jej bezwarunkowo, to jest porzucić⁶.

Utworzenie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) i ogłoszenie 22 lipca 1944 roku jego manifestu było początkiem rządów komunistycznych w Polsce⁷. Sam manifest, będący odezwą do walczących

---

dla oznaczenia obydwu wymienionych pojęć. Termin „własność” zachowuje tylko dla podstawowej formy korzystania z rzeczy, natomiast dla oznaczenia własności w znaczeniu Konstytucji używa tylko terminu „mienie”, określając to pojęcie jako „własność i inne prawa majątkowe” (art. 44 [Konstytucji PRL – **przyp. M.B.**]). Powyższemu podziałowi odpowiadałoby używanie terminu „własność” w znaczeniu własności konstytucyjnej, natomiast terminu „prawa własności” w znaczeniu prawa cywilnego. Jednakże posługiwaniu się taką terminologią stoi na przeszkodzie zadawniona tradycja, która własność i prawo własności traktuje jako terminy o tym samym znaczeniu (za: J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1979, s. 40).

5 S. Grzybowski, *Własność w projekcie prawa rzeczowego*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 4, s. 19–20.

6 *Ibidem*

7 A. Friszke, *Polska. Losy Państwa i Narodu 1939–1989*, wyd. I, Warszawa 2003, s. 106.

z wojskami hitlerowskimi Polaków, miał na celu umocnić w Polakach poczucie więzi z nową partią, która budowała swoje struktury na terenie okupowanej Polski (od 5 stycznia 1942 r. na terenie polski działała, wspierana przez Stalina, Polska Partia Robotnicza, po połączeniu z PPS w grudniu 1948 r., przekształcona w PZPR), która po wojnie miała przejąć władzę w Polsce. W swej treści manifest poruszał również sprawy własności:

Własność, zrabowana przez Niemców poszczególnym obywatelom, chłopom, kupcom, rzemieślnikom, drobnym i średnim przemysłowcom, instytucjom i kościołowi, będzie zwrócona prawowitym właścicielom. Majątki niemieckie zostaną skonfiskowane. [...] Majątek narodowy, skoncentrowany dziś w rękach państwa niemieckiego oraz poszczególnych kapitalistów niemieckich, a więc wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe⁸, handlowe, bankowe, transportowe oraz lasy, przejdą pod Tymczasowy Zarząd Państwowej⁹. W miarę regulowania stosunków gospodarczych nastąpi przywrócenie własności¹⁰.

Rozpoczęty w pierwszej połowie lat czterdziestych proces petryfikacji systemu komunistycznego w Polsce charakteryzował się m.in. wzorowaną

-
- 8 Sformułowanie w Manifestie PKWN postulatów w sprawie przemysłu w odrodzonej Polsce stanowiło wyraz określonych posunięć taktycznych, zmierzających do opracowania szeregu przystępnych, bardziej odpowiadających istniejącemu układowi sił i metod przejścia fabryk na rzecz ludowego państwa. Nie oznaczało ono jednak rezygnacji z objęcia przez powstającą władzę ludową po wyzwoleniu kraju kluczowych gałęzi przemysłu, które umożliwiały sprawowanie kontroli ekonomicznej nad innymi dziedzinami życia gospodarczego kraju (drobny przemysł, handel, rolnictwo) (za: J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, Warszawa 1986 r., s. 65).
  - 9 Do wielu przedsiębiorstw zaczęli jednak powracać prawowici właściciele. Już w drugiej połowie 1945 r. nasiliły się tendencje reprivatyzacyjne. Było to zgodne z postanowieniami Manifestu PKWN, który zapowiedział iż w miarę regulowania stosunków gospodarczych nastąpi przywrócenie własności prywatnej. Zjawisko to niepokoiło jednak przywódców PPR, którzy w programie z 1943 r. [**Deklaracja Programową PPR: „O co walczyliśmy?” – przyp. M.B.**], opowiedzieli się za nacjonalizacją przemysłu, a jedynie ze względów taktyczno-politycznych wycofali się później z tego postulatu. Umocniwszy swą władzę i świadomi poparcia większości załóg robotniczych (obawiających się wyzysku kapitalistycznego), wyszli z inicjatywą wydania ustawy o upaństwowieniu przemysłu (za: J. Skodlarski, *Zarys polityki gospodarczej Polski*, Warszawa 2005, s. 367).
  - 10 Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (Dz.U. z 1944 r., Nr 1, załącznik).

na modelu radzieckim, centralnie sterowaną gospodarkę nakazowo-rozdzielczą, która wyparła z polskiej gospodarki rynek i konkurencję. Od teraz gospodarka zależała od decyzji politycznej i z góry ustalonych planów gospodarczych, zatwierdzanych przez władzę komunistyczną. Podstawą gospodarki planowanej była własność społeczna, z tym że w jej granicach priorytetową pozycję miała własność państwowa; priorytetową przede wszystkim w tym znaczeniu, że dalszy rozwój miał docelowo prowadzić do upaństwowienia wszelkiego mienia produkcyjnego¹¹. Dlatego też polskim komunistom bliska była idea nacjonalizacji własności prywatnej, co przekładało się na obowiązujące w początkach Polski Ludowej akty prawne. Należały do nich w szczególności dekrety PKWN: z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej („Art. 1 (1) Reforma rolna w Polsce jest koniecznością państwową i gospodarczą i będzie zrealizowana przy udziale czynnika społecznego zgodnie z zasadami Manifestu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego”¹²), dekret z 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa („Art. 1 (1) Lasy i grunty leśne o obszarze ponad 25 ha, stanowiące własność lub współwłasność osób fizycznych i prawnych przechodzą na własność Skarbu Państwa”¹³) oraz ustawa z 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej („Art. 1. Dla planowanego odbudowania gospodarki narodowej, zapewnienia Państwu suwerenności gospodarczej i podniesienia dobrobytu przejmuje Państwo na własność przedsiębiorstwa na zasadach niniejszej ustawy”)¹⁴. Jeżeli zaś chodzi o zmiany zachodzące w stosunkach własnościowych, należałoby tu wspomnieć o 5 aktach prawnych, które weszły w życie z dniem 1 stycznia 1947 r. Były to następujące dekrety: z 11 października 1946 r. – prawo rzeczowe (Dz.U. Nr 57, poz. 319) i prawo o księgach wieczystych (Dz.U. Nr 57, poz. 320), z 12 listopada 1946 r. – przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 67, poz. 369), a także wcześniejsze – z 8 listopada 1946 r. – prawo spadkowe (Dz.U. Nr 60, poz. 328) i dekret z 8 listopada 1946 r. o postępowaniu niespornym z zakresu prawa rzeczowego (Dz.U. Nr 63, poz. 345).

11 A. Wolter, J. Igantowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998, s. 30.

12 Dz.U. Nr 4, poz. 17.

13 Dz.U. Nr 15, poz. 82.

14 Dz.U. Nr 3, poz. 17.

Najistotniejszą jednak zmianę odnośnie prawa własności wprowadził dekret z 11 października 1946 r. prawo rzeczowe¹⁵, (chodziło tu zwłaszcza o art. 28¹⁶ który stanowił iż: „Właściciel może w granicach przez ustawy określonych korzystać z rzeczy z wyłączeniem innych osób oraz rozporządzać rzeczą”¹⁷). Przytoczony przepis nie zawierał elementów, które by mogły służyć za punkt wyjścia do różnicowania prawa własności zgodnie z potrzebami tworzącego się ustroju socjalistycznego¹⁸. Pojęcie własności ukształtowane zostało w dekreście abstrakcyjnie i jednolicie, tzn. bez jakiegokolwiek rozróżniania rodzajów własności, np. ze względu na właściciela albo przeznaczenie rzeczy. **Nie było więc jeszcze rozróżnienia między własnością społeczną a indywidualną, między własnością środków produkcji a własnością przedmiotów osobistego spożycia**¹⁹. Dla ówczesnych teoretyków powojennego prawa cywilnego, jednym z podstawowych zadań norm cywilnoprawnych było zapewnienie maksimum ochrony **własności społecznej**, jak również zastosowanie środków, potrzebnych do jej dalszego umacniania. Dotyczyło to przede

---

15 Centralną instytucję tego prawa, to jest prawo własności reguluje ono formalnie jednolicie bez wyodrębnienia poszczególnych typów i form własności. Własność społeczna, będąca podstawą ekonomiczną ustroju socjalistycznego, nie została wskutek tego w przepisach prawa rzeczowego należycie unormowana i jest formalnie traktowana na równi z własnością indywidualną; [...] Dalszą konsekwencją formalnie jednolitego ujęcia prawa własności jest brak w prawie rzeczowym uwzględnienia problematyki własności osobistej, jak też narastających na gruncie rolniczej spółdzielczości produkcyjnej nowych stosunków własnościowych (za: S. Buczkowski, S. Szer, A. Wolter, *Prawo cywilne*, [w:] *Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944–1955: zbiór studiów*, pod red. L. Kurowskiego, Warszawa 1955, s. 183).

16 Art. 28 stał się przedmiotem ostrej krytyki, zwłaszcza po ogłoszeniu Konstytucji, za „jednostronność i abstrakcyjność ujęcia treści własności charakterystycznej dla systemów prawnych wyrosłych na gruncie stosunków społeczno-ekonomicznych, w których dominującą formą produkcji jest produkcja towarowa”. Są to słowa jednego z redaktorów tekstu dekretu, Jana Wasilkowskiego i są zapowiedzią zmian w tej części prawa rzeczowego przy okazji kodyfikacji prawa cywilnego, tym bardziej, że Wasilkowski objął już wówczas stanowisko przewodniczącego całej komisji kodyfikacyjnej (za: W. Rozwadowski, *Definicja prawa własności w rozwoju dziejowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1984, t. XXXVI, z. 2, s. 24).

17 Dz.U. Nr 57, poz. 319.

18 J. Wasilkowski, *Pojęcie własności we współczesnym prawie polskim*, Książka i Wiedza 1972, s. 27.

19 A. Lityński, *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005, s. 187.

wszystkim mienia ogólnonarodowego, którego jedynym podmiotem własności jest państwo²⁰.

Na plenum KC PPR w kwietniu 1947 r. zapadły decyzje o zwiększeniu roli państwa w gospodarce, podporządkowaniu mu spółdzielczości oraz ograniczeniu sektora prywatnego w miastach. Był to następny krok na drodze realizacji komunistycznego programu gospodarczego PPR. Partia odrzuciła koncepcję systemu trój sektorowego²¹ i uznała własność państwową za podstawę tworzonego w Polsce ustroju²². Forsując tezę o wywodzeniu źródeł prawa własności z woli państwa stwierdzono, że państwo powinno stać się bezpośrednim właścicielem większości mienia, zachowując wobec pozostałych właścicieli możliwości definiowania zakresu ich praw i obowiązków oraz kontroli interwencyjnej. Stanowisko to nawiązywało wprost do założeń radzieckiej nauki prawa²³.

Do momentu wejścia w życie Konstytucji [z 22 lipca 1952 r. – przyp. M.B.] polskie prawo cywilne operowało abstrakcyjnym, jednolitym pojęciem własności, klasycznie wspartym na liberalnej myśli prawniczej tworzącej niegdyś XIX-wieczne wielkie kodyfikacje cywilne²⁴. Działo

20 Por. S. Buczkowski, S. Szer, A. Wolter, *op. cit.*, s. 185.

21 System trój sektorowego modelu gospodarki oznaczał iż gospodarka w systemie centralnie planowanym dzieli się na trzy sektory: państwowy, prywatny, spółdzielczy. Na kwietniowym plenum KC PPR w 1947, minister handlu i przemysłu, Hilary Minc zdecydowanie wypowiedział się przeciwko traktowaniu spółdzielczości jako trzeciego sektora gospodarczego. Odnośnie sektora prywatnego formułował tezę iż sektor ten przechwytuje wartość dodatkową, czyli zysk wypracowany przez sektor państwowy. Miało to uzasadnić dążność do likwidacji sektora prywatnego i poddania jego pozostałości ścisłej kontroli państwowej (por. A. Garlicki, *Historia 1939–1996/1997. Polska i Świat*, Warszawa 1997, s. 200–201).

22 J. Skodlarski, *op. cit.*, s. 375.

23 Por. A. Machnikowska, *op. cit.*, s. 348.

24 W tym miejscu należy przytoczyć dwie następujące wypowiedzi współtwórców kodeksu Napoleona, wygłoszone w toku dyskusji w organach ustawodawczych: „...jest rzeczą pewną, że własność stanowi podstawę każdej struktury (*édifice*) politycznej, że jednym z naczelných warunków umowy społecznej, jest ochrona i zachowanie własności, że wszystko, co tej materii dotyczy, ma jak największy wpływ na los narodów, wreszcie – że im bardziej prawa dotyczące własności są sprawiedliwe i rozsądne, tym bardziej państwo jest kwitnące i szczęśliwe” (zob. J.-G. Locré, *La législation civile, commerciale et criminelle de la France*, t. VIII, Paryż 1828, s. 149; za: J. Wasilkowski, *op. cit.*, s. 17). Cytując w tym zakresie ideologa marksizmu – Karola Marksa – w kapitalistycznych ustawodawstwach XIX i XX wieku i w związanej z nimi doktrynie omawiane pojęcie prawne [własności – przyp. M.B.] kształtowało się na kontynencie

się tak mimo narastania nowych koncepcji wiążących się ze zmianami ustawodawczymi, począwszy od 1949 r.²⁵ Jeszcze w projekcie prawa rzeczowego z 1937 r.²⁶ (którego głównym referentem był Fryderyk Zoll) przepisy regulujące prawo własności zostały ujęte w taki sposób, że mogłyby być bezpośrednio stosowane tylko do własności rzeczy, to jest własności przedmiotów materialnych, mimo że projekt przewidywał że przedmiotem własności i innych praw rzeczowych są także dobra majątkowe nie będące rzeczami (np. utwory literackie, przedsiębiorstwa, wierzycelności i inne prawa majątkowe). Projekt zaś określał treść prawa własności jako **prawo korzystania z rzeczy i rozporządzania nią swobodnie w granicach prawa obowiązującego**. Tymczasem w trakcie prac nad unifikacją prawa cywilnego w Polsce Ludowej (lata 1945–1946 r.) zdecydowano ograniczyć przedmiotowy zakres prawa własności do rzeczy w znaczeniu prawnym, a więc do przedmiotów materialnych (art. 28 w zw. z art. 1–9 dekretu o prawie rzeczowym z 11 października 1946 r.)²⁷.

Do końca lat czterdziestych w Polsce wielu przedstawicieli nauki prawa, w tym również sądownictwa, w swoich publikacjach traktowało prawo cywilne jako prywatne operujące standardami jednolitego pojęcia własności i przyporządkowanej mu ochrony. W tym kierunku podążało również kodyfikacja²⁸ i unifikacja prawa²⁹. Jednakże w systemie

---

europejskim (w większym lub mniejszym stopniu) pod wpływem prawa rzymskiego, które było pierwszym w dziejach światowym prawem społeczeństwa produkującego towary (za: K. Marks, F. Engels, *Dzieła wybrane*, t. II, s. 377).

25 A. Lityński, *op. cit.*, s. 205.

26 Otóż zasadniczy art. 20 projektu, zawarty w rozdziale I (przepisy ogólne) miał brzmienie następujące: „Właściciel korzysta z rzeczy i rozporządza ją swobodnie w granicach prawa obowiązującego”, art. 21. projektu stanowił: „§ 1. Właściciel może dochodzić swego prawa przeciwko każdemu, kto przywłaszcza sobie jego rzecz albo bezprawnie jej używa lub z niej skorzysta oraz przeciwko temu, kto czynem niedozwolonym rzecz niszczy. § 2. Wkroczenie w zakres cudzej własności nie jest bezprawne, jeżeli nie sprzeciwia się racjonalnemu interesowi właściciela” (za: W. Zylber, *Istota prawa własności w nowym prawie rzeczowym*, „Państwo i Prawo” 1948, nr. 1, s. 52).

27 Por. J. Wasilkowski, *op. cit.*, s. 39.

28 Wprawdzie – jak twierdzono – projektowana kodyfikacja miała ograniczać się do strony technicznej, celem jej bowiem było „nie tworzenie nowego prawa, lecz tylko techniczne udoskonalanie i usystematyzowanie prawa obowiązującego”, mimo to przynosiła ona w tekście I projektu k. c. szereg istotnych merytorycznych ulepszeń (za: W. Czachórski, *Wybór prac*, Warszawa 2005, s. 513).

29 Naturalnym następstwem unifikacji prawa cywilnego miała być jego kodyfikacja polegająca tylko na scalaniu przepisów rozproszonych w licznych aktach

prawnym zaczęły dominować rozwiązania doraźne. Nieuporządkowany, celowo dezintegrowany stan prawny towarzyszący pierwszym przekształceniom utrudniał orientację w tym procesie. W rzeczywistości narzucane ograniczenia wpływały na istotę prawa cywilnego. Elementy funkcjonujące wcześniej w prawie administracyjnym wprowadzono do wewnętrznej sfery prawa własności³⁰. W ten sposób prywatny właściciel stawał się osobą, na której przede wszystkim ciążyły zobowiązania. Natomiast przy wykonywaniu własności państwowej pojawiał się problem identyfikacji podmiotu wykonującego w imieniu państwa prawo własności³¹.

Pod koniec lat czterdziestych³², rozważano dokonanie zmian w polskim prawie cywilnym, a tym samym uściślenie pojęcia i treści prawa własności. W związku z tym, iż prace nad kodyfikacją prawa cywilnego przedłużały się (kodeks cywilny uchwalono dopiero w 1964 r.), zdecydowano, opierając się m.in. na pracach Józefa Stalina³³, uchwalić ustawę z dnia 18 lipca 1950 r. o przepisach ogólnych prawa cywilnego. Wprowadzała ona dwie generalne klauzule, które co prawda odnosiły się ogólnie do prawa cywilnego, ale tak naprawdę wpłynęły na prawo własności. Pierwsza, mówiła o stosowaniu wykładni uwzględniającej zasady ustroju i cele państwa ludowego („Art. 1 Przepisy prawa winny być tłumaczone

---

unifikujących – a nie na reformie. Projekt tak pomyślanego kodeksu cywilnego powstał z początkiem 1949 r. (za: Z. Radwański, *Prawo cywilne PRL*, Czasopismo Prawno-Historyczne 1995, t. XLVII, z. 1–2, s. 24).

30 W szczególności dotyczyło to najmu lokali w domach stanowiących nadal własność prywatną, lecz poddanych regulacji czynszów i administracyjnym formom dystrybucji lokali. W odniesieniu do chłopów najbardziej znamiennym tego objawem były obowiązkowe dostawy produktów rolnych. Dla zwykłych konsumentów istotne znaczenie miał nieustanny niedobór towarów na rynku, który zbyt podlegał dlatego reglamentacji administracyjnej – w szczególności w postaci kartek żywnościowych (za: *ibidem*, s. 25–26).

31 Por. A. Machnikowska, *op. cit.*, s. 330–331.

32 W ciągu 1948 i pierwszej połowy 1949 roku publikowano projekty poszczególnych ksiąg kodeksu **[cywilnego – przyp. M.B.]** w dziedzinie przepisów ogólnych, prawa rodzinnego, zobowiązań, prawa rzeczowego. Przepisy te stały na niezłym poziomie techniki prawniczej. Z przyczyn jednak do wiadomości publicznej podanych w formie bardzo ogólnej, zmieniono koncepcję. Podkreślano, iż prawo cywilne stać się powinno czynnikiem przyspieszającym budowę ustroju socjalistycznego i że pod tym kątem widzenia wymaga ono rewizji swych założeń ideologicznych (za: S. Grodziski, *Z dziejów unifikacji polskiego prawa cywilnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1985, t. XXXVII, z. 2, s. 298).

33 Por. J. Stalin., *Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR*, Warszawa 1953.

i stosowane zgodnie z zasadami ustroju i celami Państwa Ludowego³⁴), druga-o stosowaniu zasad współzycia społecznego w przypadku nadużycia prawa podmiotowego („Art. 3 Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by naruszał zasady współzycia społecznego w Państwie Ludowym³⁵”). Stosowanie w praktyce obu klauzul, spowodowało iż uchwalenie jak najszybsze zasad np. prawa rzeczowego, przestało być koniecznością. Tym bardziej iż na treść części norm władze nie miały pomysłu³⁶.

Uchwalona 22 lipca 1952 r. Konstytucja PRL była przełomem³⁷ dla znaczenia prawa własności – wprowadziła nowe rozumienie własności, poprzez wyszczególnienie 3 różnych form (rodzajów).

Pierwszą formą własności była własność społeczna, w której rozróżniano podział na własność: państwową³⁸ i spółdzielczą.

Mówiąc o własności spółdzielczej mamy na myśli własność różnych zrzeszeń spółdzielczych, ale przede wszystkim chodzi nam o podkreślenie własności społecznej rolniczych spółdzielni produkcyjnych, którym państwo nasze udziela szczególnego poparcia i pomocy³⁹. Indywidualna własność ziem, budynków i innych środków produkcji jest uznana i chroniona na podstawie obowiązujących ustaw (projekt Konstytucji

34 Dz.U. Nr 34, poz. 311.

35 *Ibidem*.

36 W sprawie ich brzmienia odsyłano do postanowień Konstytucji, która z racji nadal nieznowelizowanych przepisów cywilnego prawa materialnego stała się podstawowym punktem odniesienia, pomimo że, jak przyznawali przedstawiciele nauki prawa, ujęcie własności w ustawie zasadniczej było znacznie szersze i częściowo inne niż w prawie cywilnym. Utrzymująca się kilkanaście lat defragmentacja systemu spowodowana obecnością kilku reżimów prawnych (odrębne regulacje modyfikowane dodatkowo poprzez prawo powielaczowe) posiadała natomiast dla władzy tę zaletę, że umożliwiała swobodne poszerzanie zakresu administracyjnego zarządzania własnością (za: A. Machnikowska, *op. cit.*, s. 332).

37 Zasady przyjęte w ustawie zasadniczej zdaniem ministerialnych urzędników stały się wiążącą dyrektywą także dla stosowania jeszcze nie uchylonego prawa rzeczowego. Odtąd mogło ono funkcjonować tylko w wymiarze, który nie był sprzeczny z nowym ustrojem. Za uprawnione uznano wydawanie nowych, już bez sygnatury doraźności, aktów nierespektujących postanowień dekretu z 11 listopada 1946 r., a także poddanie jego przepisów prawotwórczej wykładni (*ibidem*, s. 354).

38 Cechą charakterystyczną własności państwowej jest to iż przysługuje niepodzielnie Państwu. Jedynym podmiotem własności państwowej jest więc Państwo, występujące w stosunkach cywilnoprawnych jako Skarb Państwa. (Por. S. Grzybowski, J. Skąpski, S. Wójcik, *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988, s. 320).

39 J. Górski, *Kilka uwag w sprawie własności*, „Nowe drogi” 1951, nr 6, s. 87.

art. 12). Dotyczy to zarówno własności drobnych wytwórców, jak i własności typu kapitalistycznego⁴⁰. Prawne zaś ujęcie własności osobistej jest oparte na ogólnym założeniu Konstytucji, że:

w społeczeństwie nie ma już wcale klas antagonistycznych, że społeczeństwo składa się z dwóch zaprzyjaźnionych ze sobą klas, z robotników i chłopów, że u władzy stoją te właśnie klasy pracujące⁴¹.

Treść własności państwowej, można było wywieść z przepisu konstytucji, zgodnie z którym:

Mienie ogólnonarodowe: złoża mineralne, wody, lasy państwowe, kopalnie, drogi, transport kolejowy, wodny i powietrzny, środki łączności, banki, państwowe zakłady przemysłowe, państwowe gospodarstwa rolne i państwowe ośrodki maszynowe, państwowe przedsiębiorstwa handlowe, przedsiębiorstwa i urzędy komunalne – podlega szczególnej trosce i opiece państwa oraz wszystkich obywateli⁴².

W przypadku własności państwowej, nie należy przesądzać iż jej podmiotem jest państwo. **Znaczenie rozstrzygające ma fakt jakie jest to państwo, kto w nim sprawuje władzę – nie sam fakt nacjonalizacji lecz sam fakt, kto nacjonalizuje i dla kogo, jaka klasa (robotnicza czy kapitalistyczna) jest gospodarzem znacjonalizowanej gospodarki. Znaczenie rozstrzygające ma tu więc problem władzy.** Dla komunistów tylko państwo ludu pracującego, które rzeczywiście reprezentuje całe społeczeństwo, może swoimi siłami przeprowadzić nacjonalizację gospodarki tak, aby stworzyć podwaliny społeczeństwa socjalistycznego (taka nacjonalizacja nie ogranicza się tylko do zmiany podmiotu własności znacjonalizowanych dóbr, ale tworzy nowy typ własności: socjalistyczną własność państwową). Niezdolne zaś do takiej nacjonalizacji jest państwo typu kapitalistycznego – określane przez komunistów jako dyktatura burżuazji. Zgodnie z doktryną komunistyczną, upaństwowienie

40 J. Wasilkowski, *Typy i formy własności w projekcie konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3, s. 410.

41 J. Wasilkowski, *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN 4–9 lipca 1953 r.*, t. III, Warszawa 1954 r., s. 8.

42 Art. 8 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 (Dz.U., Nr 33, poz. 232).

pewnych środków produkcji lub gałęzi przemysłu w państwie kapitalistycznym (takich jak koleje, kopalnie) sprowadza się jedynie do zmiany podmiotu (gdyż w ustroju kapitalistycznym każde zakłady przemysłowe są własnością kapitalistyczną) i nie oznacza przekształcenia znacjonalizowanych obiektów w elementy układu socjalistycznego⁴³. Istnieje nierozzerwalny związek między własnością społeczną a pozostałymi formami własności. Związek, który wyraża się m.in. w tym, że inne formy własności są określane w swej dynamice przez własność społeczną, a przede wszystkim przez socjalistyczną własność państwową, w której wzroście i umacnianiu leży gwarancja wzrostu dobrobytu całego narodu i każdego obywatela⁴⁴.

W odniesieniu do własności spółdzielczej⁴⁵ *sensu stricto* Konstytucja z 1952 r. nie określała przedmiotu tej własności. Jednakże można postawić tezę, iż własnością (w szerokim, konstytucyjnym znaczeniu) organizacji spółdzielczej mogą być wszelkie dobra majątkowe, potrzebne do wykonywania zadań tej organizacji, a przedmiotem własności organizacji spółdzielczych wytwory ich produkcji⁴⁶. Należy tu nadmienić iż własność spółdzielcza jest niższą formą własności społecznej niż własność państwowa. Z ekonomicznego bowiem punktu widzenia majątek spółdzielni należy do członków tych spółdzielni. Z prawnego zaś punktu widzenia przedmiotem własności spółdzielczej nie są poszczególni członkowie spółdzielni, lecz dana spółdzielnia jako osoba prawna⁴⁷. Nie bez znaczenia jest fakt iż w ówczesnym czasie, rolnikom proponowano przystąpienie do trzech rodzajów spółdzielni: Zrzeszenie Uprawy Ziemi, Rolnicza Spółdzielnia i Rolniczy Zespół Spółdzielczy. Do tego rozpoczęto wielką kampanię propagandową przeciwko kułakom, czyli właścicielom największych i najbardziej produktywnych gospodarstw. Wreszcie, stosowano represję i terroru wobec chłopów, którzy nie chcieli przystąpić

43 Por. J. Wasilkowski, M. Madey, *Prawo własności w PRL. Zarys wykładu*, Warszawa 1969 r., s. 27–28.

44 J. Górski, *op. cit.*, s. 86–87.

45 „Art. 11 Polska Rzeczpospolita Ludowa popiera rozwój różnych form ruchu spółdzielczego w mieście i na wsi oraz udziela mu wszechstronnej pomocy w wypełnianiu jego zadań, a własności spółdzielczej, jako własności społecznej, zapewnia szczególną opiekę i ochronę” (za: Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952; Dz.U., Nr 33, poz. 232).

46 Por. J. Wasilkowski, M. Madey, *op. cit.*, s. 59.

47 S. Grzybowski, J. Skąpski, S. Wójcik, *op. cit.*, s. 322.

do spółdzielni. Tych rolników którzy nie byli w stanie płacić wysokich podatków, zamykano do więzień, a ich majątek konfiskowano. Ponadto rekwirowano zboże i żywiec, zajmowano budynki i ziemię, zastraszano i bito, dochodziło do starć z milicją.

W odniesieniu do drugiej formy własności, własności indywidualnej⁴⁸, należało ją zgodnie z konstytucją kojarzyć z dobrami posiadanymi przez prywatnych właścicieli. Sprowadzała się ona do własności drobnotowarowej, która była efektem pracy osobistej pracy właściciela. W ustroju demokracji ludowej, kwestia własności drobnotowarowej tyczyła się zarówno małych i średnich gospodarstw chłopskich⁴⁹. Doskonale pasuje tu teza Marksa, iż:

Własność prywatna, jako przeciwieństwo własności społecznej, istnieje tam, gdzie środki pracy i inne zewnętrzne warunki pracy należą do ludzi prywatnych. Lecz różny jest charakter tej własności prywatnej, zależnie od tego, czy ci ludzie prywatni są robotnikami, czy też nie robotnikami. Nieskończone odcienie, które własność prywatna przedstawia na pierwszy rzut oka, są tylko odbiciem stanów przejściowych między tymi dwiema skrajnościami⁵⁰.

Zgodnie z poglądem komunistycznych cywilistów, indywidualna własność środków produkcji jest albo własnością wytwórców drobnotowarowych, albo własnością kapitalistyczną, w zależności od tego czy

48 „Art. 12 Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje i ochrania na podstawie obowiązujących ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników. Art. 10 ust. 1 Polska Rzeczpospolita Ludowa otacza opieką indywidualne gospodarstwa rolne pracujących chłopów i udziela im pomocy – w celu ochrony przed wyzyskiem kapitalistycznym, zwiększenia produkcji, podwyższenia poziomu rolniczo-technicznego oraz podniesienia ich dobrobyt” (za: Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952; Dz.U., Nr 33, poz. 232).

49 Tak pojmowanie własności prywatnej było zgodne ze wskazówkami Stalina, wypowiedzianymi jeszcze w 1928, na rok przed wprowadzeniem w ZSRR masowej kolektywizacji rolnictwa [**łączenie indywidualnych gospodarstw w spółdzielnie – przyp. M.B.**]: „Nie możemy i nie powinniśmy popierać indywidualnych wielkich gospodarstw kułackich. Ale możemy i powinniśmy popierać indywidualne drobne i średnie gospodarstwa chłopskie, podnosząc ich urodzajność i wciągając w łóżysko organizacji spółdzielczej” (za: J. Górski, *op. cit.*, s. 92–93).

50 K. Marks, *Kapitał*, t. I, s. 821.

właściciel opiera produkcję na swojej pracy osobistej, czy też na pracy najemnej⁵¹. Preferowana przez komunistów była własność wytwórców drobnotowarowych (widać w tym nawiązanie do unormowań konstytucji ZSRR z 1936 r., gdzie zgodnie z art. 9 tego aktu, przez prawo dozwolone są drobne prywatne gospodarstwa indywidualnych chłopów, oparte na pracy osobistej i wyłączającej wyzysk cudzej pracy⁵²).

Ostatnią, trzecią formą własności wskazaną w konstytucji, jest własność osobista, której jednak Konstytucja PRL nie określa wprost. Jednakże z zestawienia art. 13 Konstytucji⁵³ z jej przepisami dotyczącymi własności społecznej (art. 8 i art. 11) oraz własności indywidualnej (art. 12 i art. 10 ust. 1) wynika niewątpliwie, że własnością osobistą w rozumieniu Konstytucji jest wszelka własność przedmiotów osobistego spożycia przysługującego jednostce, bez względu na to, z jakich stosunków podziału ta forma własności się wywodzi⁵⁴. Własność przedmiotów spożycia nie stanowi odrębnego typu własności. Jest ona formą pochodną wywodzącą się z poszczególnych typów własności środków produkcji, jest uwarunkowana sposobem produkcji⁵⁵. Własność osobista może być przedmiotem tych, którzy czerpią swe dochody z pracy w gospodarce uspołecznionej, a więc własnością osobistą, której źródłem jest praca i której źródłem jest własność społeczna. Dotyczy to również tych którzy czerpią swe dochody z pracy i którzy własność osobistą zdobywali i zdobywają przede wszystkim nie z własnej pracy, lecz z wyzysku pracy innych, a źródłem ich własności osobistej jest prywatno-kapitalistyczna własność narzędzi i środków produkcji⁵⁶. Konstytucja PRL usankcjonowała kategorię własności osobistej dlatego, że już w czasie, gdy weszła w życie, przeważająca część produktu społecznego podlegała socjalistycznym stosunkom podziału, a kierunek rozwoju kierunku gospodarki

---

51 J. Wasilkowski, *Typy i formy własności w projekcie konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3, s. 410.

52 Por. J. Wasilkowski, *Własność i inne prawa rzeczowe*, „Państwo i Prawo” 1951, nr 4, s. 615–616.

53 „Polska Rzeczpospolita Ludowa poręcza całkowitą ochronę oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli” (za: Konstytucja z 22 lipca 1952 (Dz.U., Nr 33, poz. 232).

54 J. Wasilkowski, M. Madey, *op. cit.*, s. 89.

55 J. Wasilkowski, *Typy i formy własności w projekcie konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3, s. 410.

56 Por. J. Górski, *op. cit.*, s. 94–95.

stanowił gwarancję, że absolutnie i relatywne znaczenie tego sposobu podziału będzie stale rosło⁵⁷.

Przyjęty w Konstytucji podział stał się determinantą dla ustawodawstwa zwykłego. Jest jednak charakterystyczne, że nie wszystkie wskazania Konstytucji były w codziennym prawodawstwie realizowane w jednakowym stopniu. Ustawodawca zwykły z pełną konsekwencją i stale dokonywał rozróżnienia tylko między własnością społeczną (państwową, czyli tzw. ogólnonarodową; spółdzielczą oraz traktowaną jako spółdzielcza własnością tzw. organizacji społecznych ludu pracującego) a inną (indywidualną oraz osobistą). Własność indywidualna natomiast (drobnotowarowa i kapitalistyczna) oraz osobista były traktowane w zwykłym ustawodawstwie z reguły jednakowo; nie stworzono dla tych dwóch typów reżimów prawnych. Ustawodawca koncentrował uwagę na ochronie własności społecznej, zgodnie zaleceniami płynącymi z Konstytucji⁵⁸.

W roku 1954 r., komisja powołana przy ministrze sprawiedliwości⁵⁹, przygotowała II projekt kodeksu cywilnego⁶⁰. Przepisy projektu podjęły m.in. próbę ukształtowania wielu instytucji prawa cywilnego pod kątem widzenia ochrony i umocnienia własności społecznej, zasady planowania rozwoju gospodarki narodowej i przewidywanej perspektywy przebudowy struktury rolnej⁶¹.

W wyniku pojawienia się głosów krytycznych, wprowadzono w 1955 r. nową redakcją II projektu, jednakże projekt ten nie został wniesiony do sejmu⁶². W celu zorganizowania na nowo prac kodyfikacyjnych, utworzono

57 J. Wasilkowski, M. Madey, *op. cit.*, s. 91.

58 Por. A. Lityński, *op. cit.*, s. 209.

59 Ówczesny minister sprawiedliwości, Henryk Świątkowski, powołał komisję w skład której weszli: S. Szer, J. Wasilkowski i J. Topiński a sekretarzem komisji został J. Winiarz.

60 W zakresie prawa rzeczowego projekt z 1954 r. m.in. różnicował formy własności i ich ochronę; formułował zasadę jedności własności państwowej. W ogóle projekt próbował kształtować wiele instytucji prawa cywilnego pod kątem umocnienia i ochrony własności społecznej, pod kątem zasady planowanego rozwoju gospodarki narodowej oraz przewidywanej przebudowy struktury gospodarki rolnej (za: A. Lityński, *op. cit.*, s. 206).

61 W. Czachórski, *op. cit.*, s. 516.

62 „Główną przyczyną niepowodzenia [...] prób kodyfikacji było gwałtowne tempo przeobrażeń naszych stosunków – jak czytamy w jednej z wersji uzasadnienia późniejszych projektów k. c.-politycznych i gospodarczych, które utrudniało ustalenie ogólnych założeń nowego prawa cywilnego [...]”. Trafność tego stwierdzenia była

zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1956 r. Komisję Kodyfikacyjną przy Ministrze Sprawiedliwości⁶³. Na czele Komisji, złożonej z 40 osób (skład później rozszerzono) jako jej przewodniczący stanął powołany przez Prezesa Rady Ministrów profesor Jan Wasilkowski. Pod koniec 1956 r. podjęto działania kodyfikacyjne, tym razem zapowiadając przygotowanie projektu, który uwzględniłby socjalizację własności i stypizowaną postać tego prawa, natomiast do unormowania jego statusu wykorzystywał zarówno tradycyjne instytucje prawa cywilnego, jak i te które eksponowały jej funkcje i wspierały rozwój jednostek gospodarki społecznej⁶⁴. Spektakularną decyzją było uchylenie części okólników i innych aktów prawa powielaczowego, które dotychczas w różny sposób, niezależnie od ustanowionych oficjalnie ograniczeń, blokowały wykonywanie prawa własności prywatnej oraz jakąkolwiek samodzielność jednostek społecznych⁶⁵. Po gruntownych poprawkach całości materiału w toku licznych posiedzeń roboczych, toczących się od grudnia 1956 r. do września 1959 r. zespół⁶⁶ uchwalił nowy tekst III projektu k. c. PRL jako wynik pierwszego czytania zespołu. Tekst ten ogłoszono drukiem w 1960 r.⁶⁷ Podkreślić należy iż wszystkie realia ustrojowe i gospodarcze musiały zostać uwzględnione w kodeksie cywilnym, jeżeli miał on odgrywać istotną rolę w polskim systemie prawnym. W przeciwnym razie uległby zmarginalizowaniu, tak jak to stało się w Czechosłowacji i w NRD. Korzystne natomiast było to, iż kodyfikacji nie ukończono przed 1956 r.: można ją było kontynuować w warunkach częściowej choćby swobody wypowiedzi, co w konsekwencji przyczyniło się do wyraźnego rozwoju nauki prawa cywilnego⁶⁸.

---

aż nadto prawdziwa. W istocie w owym czasie trudno było oczekiwać czego innego w kraju, który miał w ciągu niespełna roku przejść przez dalsze przeobrażenia swej wewnętrznej struktury (za: *ibidem*, s. 518).

⁶³ Ministra Henryka Świątkowskiego zastąpiła Zofia Wasilkowska.

⁶⁴ A. Machnikowska, *op. cit.*, s. 332.

⁶⁵ *Ibidem*, *op. cit.*, s. 357.

⁶⁶ W ramach Komisji Kodyfikacyjnej powstały wydziały, zwane sekcjami. W ramach wydziału prawa cywilnego, przemianowano go na Zespół Prawa Cywilnego. Członkami tego zespołu byli: A. Chelmoński, H. Dawidowicz, J. Gwiazdomorski, J. Marowski (przewodniczący), J. Mayzel, K. Przybyłowski, Z. Rzepka, S. Szer, A. Szpunar, J. Topiński, J. Wasilkowski (referent główny k.c.), A. Wolter, Sekretarzem zespołu był J. Winiarz.

⁶⁷ W. Czachórski, *op. cit.*, s. 519.

⁶⁸ Por. A. Lityński, *op. cit.*, s. 220.

W latach 1944–49, komuniści mimo uchwalenia znamienego dekretu z dnia 11 października 1946 r. „prawo rzeczowe” – w którym ujęto pojęcie prawa własności i określono granice własności, zgodnie z tradycją prawa cywilnego – nie przewidzieli w nowym systemie podziałów i różnic uwzględniających kryteria podmiotowości właściciela i funkcjonalności prawa własności. Władze administracyjne podejmowały starania aby wyłączyć w ogóle drogę sądową w sprawach, w których ingerowały w prawo własności na mocy nowych przepisów szczególnych. Wprowadzano różne, fragmentaryczne regulacje, także karno-skarbowe dotyczące własności, prywatnej jak i państwowej, w postaci okólników, uchwał Rady Ministrów i zarządzeń. Różnicowano nimi zakres obowiązków i ochrony w zależności od tego kto był podmiotem własności i rodzaju jego dóbr, które dokonywano również w trybie przymusowym. Przeważało abstrakcyjne pojęcie własności, które było elementem konstrukcji zagrażającej własności społecznej lub przynajmniej obniżającej jej potencjał. Pod koniec lat czterdziestych, komuniści forsowali tezę iż to państwo powinno stać się bezpośrednim właścicielem, zachowując wobec pozostałych właścicieli możliwość definiowania zakresu praw i obowiązków oraz kontroli interwencyjnej⁶⁹.

Zmiana nastąpiła w latach 1950–1956. Uchwalając m.in. kolejno: ustawę z 18 lipca 1950 r. o przepisach ogólnych prawa cywilnego oraz ustawy z 20 lipca 1950 r.: o zmianach w kodeksie postępowania cywilnego oraz prawo o ustroju sądów powszechnych, gdzie zaakcentowano obronę uspołecznionego mienia oraz zapobiegania wykorzystywania własności prywatnej niezgodnie z zasadami współżycia społecznego. Własność obywateli ograniczano nie już z powodu pilnych potrzeb ale także ideowych pryncypiów, gdzie własność państwowa nie mogła być poddana sformalizowanemu prawu cywilnemu. Następnie uchwalono Konstytucję z 1952 r., która określała typy i rodzaje własności a zasady w niej przyjęte stały się wiążącą dyrektywą także dla zastosowania jeszcze nie uchylonego prawa. Tym samym uprawnione było wydawanie nowych, aktów, które nie respektowały jednak postanowień dekretu z dnia 1 października 1946 r. „prawo rzeczowe”, a także poddanie jego przepisów wykładni⁷⁰.

Pod koniec 1956 r., wraz ze zmianą na szczytach władzy (objęcia funkcji I sekretarza PZPR przez Władysława Gomułkę), uchylono część

69 Por. J. Stalin, *Zagadnienia leninizmu*, Warszawa 1947.

70 Por. A. Machnikowska, *op. cit.*, s. 354.

ogólników i aktów które blokowały wykonywanie prawa własności. Istotne było odejście od retoryki obowiązku i funkcji społecznych towarzyszącej wcześniejszym prezentacjom własności, położono akcent na prawa podmiotowe właścicieli i ich systemowe gwarancje. Odchodziło się od przekazu iż własność prywatna to szkodliwy, anachroniczny element systemu⁷¹.

Podsumowując mój wywód odnośnie ewolucji prawa własności w początkach Polski Ludowej, przyłączę się do jednego z poglądów⁷², który wyrażał się tym, iż to prawo własności zawsze **było i jest tylko jedno**, a tzw. rozróżnienia najrozmaitszych typów i form prawa własności są niczym jak ograniczeniami o charakterze podmiotowym, przedmiotowym lub ograniczeniami treści tego prawa. Treść pojęcia prawa własności jest zawsze specyfikacją ogólnego pojęcia o treści rodzajowej, a wszelkie jego wzbogacenia o odpowiednie różnice gatunkowe, np. własność feudalna, socjalistyczna itp. są niczym innym, jak określeniem granic treści tego prawa, bądź też granic podmiotowych lub przedmiotowych.

Bibliografia

- Buczkowski S., Szer S., Wolter A., *Prawo cywilne*, [w:] *Dziesięciolecie prawa Polski Ludowej 1944–1955: zbiór studiów*, pod red. L. Kurowskiego, Warszawa 1955.
- Czachórski W., *Wybór prac*, Warszawa 2005.
- Eisler J., *Siedmiu wspaniałych. Poczet pierwszych sekretarzy PZPR*, Warszawa 2014.
- Friszke A., *Polska. Losy Państwa i Narodu 1939–1989*, wyd. I, Warszawa 2003.
- Garlicki A., *Historia 1939–1996/1997. Polska i Świat*, Warszawa 1997.
- Górski J., *Kilka uwag w sprawie własności*, Nowe drogi 1951, nr 6.
- Grodziski S., *Z dziejów unifikacji polskiego prawa cywilnego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1985, t. XXXVII, z. 2.
- Grzybowski S., Skąpski J., Wójcik S., *Zarys prawa cywilnego*, Warszawa 1988.
- Grzybowski S., *Własność w projekcie prawa rzeczowego*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 4.

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Por. W. Rozwadowski, *op. cit.*, s. 5.

- Ignatowicz J., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1979.
- Kaliński J., Landau Z., *Gospodarka Polski Ludowej 1944–1955*, Warszawa 1986.
- Lityński A., *Historia prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2005.
- Machnikowska A., *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981*, Gdańsk 2001.
- Marks K., Engels F., *Dzieła wybrane*, t. II.
- Marks K., *Kapitał*, t. I.
- Radwański Z., *Prawo cywilne PRL*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1995, t. XLVII, z. 1–2.
- Rozwadowski W., *Definicja prawa własności w rozwoju dziejowym*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1984, t. XXXVI, z. 2.
- Skodlarski J., *Zarys polityki gospodarczej Polski*, Warszawa 2005.
- Wasilkowski J., *Pojęcie własności we współczesnym prawie polskim*, Książka i Wiedza 1972.
- Wasilkowski J., *Typy i formy własności w projekcie konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1952, nr 3.
- Wasilkowski J., *Zagadnienia prawne Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały Sesji Naukowej PAN 4–9 lipca 1953 r.*, t. III, Warszawa 1954.
- Wasilkowski J., Madey M., *Prawo własności w PRL. Zarys wykładu*, Warszawa 1969.
- Wasilkowski J., *Własność i inne prawa rzeczowe*, „Państwo i Prawo” 1951, nr 4.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1998.
- Zylber W., *Istota prawa własności w nowym prawie rzeczowym*, „Państwo i Prawo” 1948, nr 1.